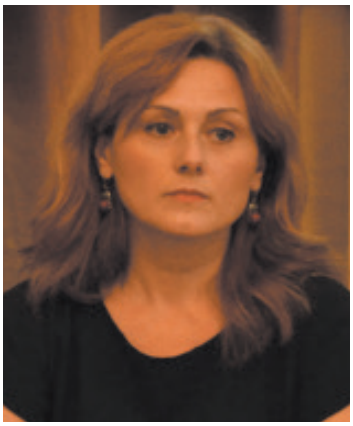
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.7033775
CZU: 821.135.1.09(091)
Orcid ID: 0000-0003-4289-2054
Orcid ID: 0000-0003-4091-6542

Dialog

DESPRE NOILE MODURI DE A GÂNDI ȘI DE A ALCĂTUI ISTORIA LITERARĂ

Aliona GRATI

Ion SIMUȚ

Despre noile moduri de a gândi și de a alcătui istoria literară

Rezumat. Dialogul între Aliona Grati, redactor-șef al publicației *Dialogica,* și Ion Simuț, profesor la Universitatea din Oradea, critic și istoric literar, se duce pe marginea istoriei literare și a noilor moduri de a gândi și de a alcătui istoria literară. Autorul a două cărți de dată recentă *Literaturile române postbelice* (2017) *și Cum se scrie istoria literară* (2022) în care își expune propria teorie asupra istoriei literare și aplicarea ei practică, Ion Simuț consideră că îmbinarea criteriului estetic (cu tradiție și rezultate importante în perioada postbelică) cu cel politic nu doar va reînnoi metodologia de alcătuire a istoriei literare, ci va oferi o imagine autentică, necosmetizată a ceea ce s-a întâmplat în literatura română postbelică. Omul/scriitorul revoltat sau disident, în luptă cu constrângerile politice sau estetice, trebuie înfățișat alături de omul/scriitorul pasiv sau subversiv sau idealist creativ. Reacțiile scriitorilor la propria lor epocă sunt foarte diferite, reductibile în cele din urmă, potrivit lui Ion Simuț, la patru atitudini tipice, care se reflectă în patru literaturi (oportunistă, evazionistă, subversivă și disidentă). Într-o istorie totalizantă a literaturii române, literatura din Basarabia de după 1945 trebuie să aibă capitole separate la poezie, proză, teatru, critică, pentru că a avut o evoluție diferită, alt public, alt alfabet, altă cenzură, alte referințe și chiar alte aspirații.

Cuvinte-cheie: Ion Simuț, istoria literaturii române, istoria literară, criteriu estetic, criteriul politic.

About the new methods of thinking and composing literary history

Summary. The dialogue between Aliona Grati, chief editor of the Dialogica publication, and Ion Simuț, professor at the University of Oradea, history and literary critic, which reaches the edge of literary history and new ways of thinking and describing literary history. The author of two recent books *Literaturile române postbelic*e (2017) (Post-war Romanian Literatures) and *Cum se scrie istoria literară* (2022) (How literary history is written like) in which he presents his theory on literary history and its practical application, Ion Simuț believes that combining the aesthetic criterion (with tradition and important results in the post-war period) with the political one will not only renew the methodology of presenting literary history, but will provide an authentic, unadorned image of what happened in post-war Romanian literature. The revolted or dissident man/writer, struggling with political or aesthetic constraints, must be portrayed alongside the passive or creative idealist man/writer. The reactions of the writers to their own era are very different, ultimately reducible, according to Ion Simuț, to four typical attitudes, which are reflected in four literatures (opportunist, evasive, subversive and dissident). In a totalizing history of Romanian literature, the literature of Bessarabia after 1945 must have separate chapters for poetry, prose, theater, criticism, because it had a different evolution, audience, alphabet, censorship, references and even other aspirations.

Keywords: Ion Simuț, The history of Romanian literature, Literary history, Aesthetic criterium, Political criterium.

AG: Domnule profesor Ion Simuț, de curând, la Editura Școala Ardeleană, v-a apărut o carte intitulată *Cum se scrie istoria literară*. Atât denumirea editurii, cât și designul asemănător al coperților leagă, la prima vedere, această nouă carte de cea apărută în 2017, *Literaturile române postbelice.* Trecând în revistă câteva titluri de articole și cărți ce vă aparțin: *Cele patru literaturi*, în „România literară", nr. 29 1993; *Incursiuni în literatura actuală*, Ed. Cogito, 1994, *Istorii ale literaturii române (Iustin Popfiu, G. Călinescu, Emil Boldan, Ion Rotaru. Dumitru Micu, Alex. Ștefănescu)*, în *Istoriile literaturii române*, Cluj-Napoca în 2020 ș.a., observăm că tema revizuirii fundamentale, nu doar în sensul evaluării fiecărui autor în parte, dar și al istoriei literaturii române, v-a preocupat încă din anii '90 ai secolului trecut. Vă rog să ne spuneți ce legături sunt dintre aceste două cărți, mă refer la cele de la Editura Școala Ardeleană, *Literaturile române postbelice* și *Cum se scrie istoria literară*? Ele se reflectă reciproc? Se completează? Este cartea din acest an o continuitate a celei din 2017?

IS: Volumul *Literaturile române postbelice* e rezultatul unei viziuni proprii asupra istoriei literare, viziune explicitată în *Cum se scrie istoria literară*. Evident că această viziune proprie are antecedente, puncte de sprijin, filiații, pe care le explic în cartea teoretică. Prin urmare, cele două cărți se completează și se luminează reciproc. Avem puține cazuri de teorie a istoriei literare, avem și mai puține exemple de combinare a unei teorii proprii cu o anumită practică. Prin tradiție, istoria noastră literară a mers pe două filiere: una culturală, generalistă, de la origini (de la Iustin Popfiu) până la istoria literară cultural-sociologizantă a anilor 1960–1970 (tip Paul Cornea) sau ideologizantă (tip Z. Ornea); a doua filieră, estetică (îi putem spune chiar estetizantă prin exagerări), e cea mai glorioasă, ilustrată și teoretizată de G. Călinescu, preluată de succesori la fel de merituoși, din rândul cărora cel mai prestigios este Nicolae Manolescu. În ceea ce mă privește, am încercat o reformulare a istoriei literare tradiționale, prin reconectarea acesteia la contextul social și politic, într-un mod nou. Am încercat să îmbin criteriul estetic cu criteriul politic în perspectiva pe care am aplicat-o literaturii române postbelice. Înclin să cred că principiul celor patru literaturi (oportunistă, evazionistă, subversivă și disidentă) poate fi aplicat și celorlalte literaturi est-europene care au trecut prin socialismul dictatorial. Se poate ușor verifica prin eficiența unei abordări asupra literaturii din Basarabia (sau, mă rog, Republica Moldova) din 1945 până în 1990 sau 1991. Criteriul estetic în istoria literară vrea să șteargă cu buretele toate eșecurile unei literaturi subordonate total politicului dintr-o anumită epocă. Din acest punct de vedere (estetic), literatura oportunistă nu există. O istorie politică a literaturii înregistrează și eșecurile, ca o ilustrare a victimelor unui regim politic (literatura de partid) sau economic (literatura comercială). A le ignora e sinonim (în alt plan: moral, religios sau filosofic) cu a considera că răul, urâtul, demoniacul nu există în lume. Se poate scrie o istorie a literaturii numai cu capodopere (deși nici acestea nu sunt toate sigure, pe termen lung), dar aceasta înseamnă o cosmetizare a adevărului. E ca și cum am scrie o istorie națională numai cu personalități pozitive și eroi, o istorie triumfalistă, fără a ține seama de vicisitudini, conflicte, personaje negative și dușmani sau adversari. O istorie politică a literaturii nu înlocuiește, nu înlătură o istorie estetică a literaturii, nu i se substituie, ci pur și simplu construiește alături o altă narațiune și ilustrează o altă viziune. Criteriul estetic se consideră, în mod abuziv, singurul legitim în istoria literară, pe când criteriul politic e mai democratic, mai tolerant, poate chiar puțin mai înțelept, mai uman, atunci când încearcă să explice și eșecurile, nu doar victoriile. Nu trebuie să fim neapărat existențialiști (sartrieni sau camusieni) pentru a înțelege că, până la urmă, orice operă e un eșec, fie în raport cu proiectul ei maximal, fie în raport cu anumite exigențe critice subiective, fie în raport cu un context diferit al receptării. Omul revoltat/scriitorul revoltat sau disident, în luptă cu constrângerile politice sau estetice trebuie înfățișat alături de omul/scriitorul pasiv sau subversiv sau idealist creativ. Reacțiile la propria epocă sunt foarte diferite, reductibile în cele din

urmă, așa cum am considerat eu, la patru atitudini tipice sau mai frecvente.

AG: Scrieți în *Argument* la cartea *Cum se scrie istoria literară* că registrul în care sună enunțul din titlu nu este interogativ și nici didactic, ci constatativ, cum, bunăoară, sună și afirmația din același compartiment de început: „Istoria literară nu se scrie, în mod evident, într-un singur fel, cu o strategie unică și un arsenal invariabil de metode". Discursul cărții însă nu se alcătuiește doar din constatări, căci recunoaștem îndată maniera inconfundabilă a profesorului, criticului și istoricului literar Ion Simuț de a gândi literatura în dialog cu alți gânditori, informând pe marginea bibliografiei de referință, provocând discuții, oferind argumente și analize riguroase. Mie enunțul dumneavoastră din titlu îmi sună și ca o întrebare retorică. În același timp, găsesc că *Manifestul* în favoarea libertății de alegere a metodologiei din finalul cărții este răspuns. Istoricul literar Ion Simuț alege extinderea istoriei literare române, obsedate astăzi de criteriul estetic, și pledează pentru „pluralismul istoriografic".

Ați criticat multiplu cantonarea istoricilor postcălinescieni într-o singură și unitară literatură română și ați promovat alcătuirea istoriilor ei „paralele". Nu că nu ne-ar mulțimi pertinentele și edificatoarele argumente din textele mai sus numite, dar vă rugăm să ne mai spuneți odată de ce ar avea nevoie cultura română de o „lipsă de consens", de o anulare a identității de păreri în ceea ce privește istoria literaturii române?

IS: Ce pledoarie ar mai fi necesară în favoarea pluralismului metodologic al istoriei literare? Nu se discreditează singur dogmatismul unei istorii literare exclusiv estetice, care se consideră singura legitimă? De fapt, o istorie literară exclusiv estetică nici nu e posibilă. Să ne uităm cu atenție în *Istoria...* lui G. Călinescu și să observăm câte alunecări în politic și ideologic se întâmplă. Și e foarte bine că se întâmplă. Dacă G. Călinescu ar fi fost la fel de sever cu perioada pașoptistă și perioada junimistă cum a fost cu Școala Ardeleană și cu începuturile literaturii, ar fi oferit un tablou mult mai arid și mai neinteresant. De altfel, pe tot parcursul istoriei sale G. Călinescu este foarte atras de mediocrități (de genul Carol Scrob și Cilibi Moise), pe care le prezintă pe bună dreptate ca pe niște curiozități și ca pe niște cazuri de eșec și pitoresc ale esteticului corupt. Marii scriitori sunt mai bine puși în evidență, prin contrast, de figuranții din epocă, pe care Nicolae Manolescu nu-i consideră demni nici măcar de o listă de dicționar sau de un pomelnic. Evident că poeții mărunți de pe vremea lui Eminescu (Nicoleanu, Pralea sau Crețeanu) nu mai prezintă azi niciun interes, nici măcar ca personaje. E un gest semnificativ, dar nu de natură estetică, să-l faci pe Tudor Vladimirescu scriitor. Nicolae Manolescu scrie o istorie a literaturii mult mai consecventă în aplicarea criteriului estetic decât G. Călinescu. Criteriul estetic e inevitabil subiectiv și poate ajunge la bizareria unor supraevaluări sau subevaluări. Să vă dau un exemplu din evaluările lui Nicolae Manolescu. Pentru mine, e de mirare (mare mirare!) cât de rău e privit romanul *Noaptea de Sânziene* al lui Mircea Eliade (considerat ratat și neglijabil) și cât de bine sunt privite romane mediocre ale unor scriitori din imediata vecinătate a criticului. Nu numai din acest exemplu putem conchide că nici criteriul estetic nu e infailibil. Și mai ales nu e singurul valabil în practica istoriei literare.

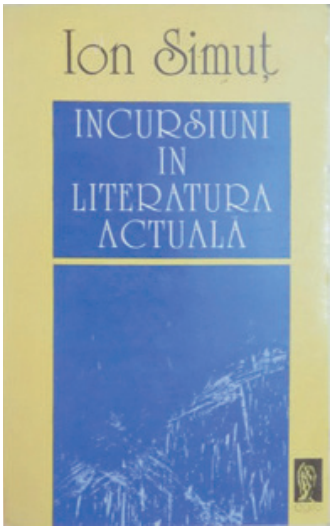
AG: Eu fac parte din acea generație de literați fascinați de istoria lui G. Călinescu, dar și de teoriile reprezentanților formalismului rus, de cea a lui Roman Jakobson, de pildă, care afirma: „Dacă istoria literară dorește să devină o știință, ea trebuie să recunoască procedeul estetic drept unica sa preocupare". Interesant e că promotorii *noii critici* (nouă în secolul trecut) au pornit discuții în jurul conceptelor de *istorie literară* și *istoria literaturii*, în sensul că ar face trimitere la realități distincte. Formaliștii numeau istoria literară *poetică*, disciplină științifică preocupată nu de *ce spune* poetul, ci de *cum spune*: de apariția unui nou tip de metaforă, a unei noi idei poetice etc. În cazul lor lucrurile sunt clare. În limba română însă binomul creează confuzii. Atunci când ați introdus în titlu sintagma „istoria litera-

ră", ați ținut cont de diferența de sens, pe care a stăruit Gustave Lanson (*Istoria literaturii franceze*) sau Roland Barthes (*Istorie sau literatură?*), la noi de Adrian Marino, de *istorie literară* pentru disciplina care cercetează istoria împrejurărilor, a repercusiunilor sociale etc. și de *istoria literaturii* – preocupată să evidențieze unicitatea, aspectul individual și ireductibil al faptului literar. Poate le considerați sinonime, ceea ce ar fi mai comod? Este necesară astăzi această precizare în limbajul unui specialist în literatură?

IS: Nu sunt sinonime istoria literară și istoria literaturii, dar nici antagonice. Una, istoria literară, este o noțiune cu o sferă mai largă de cuprindere. Istoria literară are un domeniu vast de aplicații. Eu consider istoria literaturii un caz special de istorie literară, în a cărei sferă mai integrez biografiile, sintezele (decupajele) pe secole sau epoci, istoria curentelor culturale sau literare, dicționarele de scriitori, edițiile critice, antologiile. Mi se pare o banalitate să spun că istoria literaturii e o formă de istorie literară, putem să-i zicem forma cea mai înaltă sau forma supremă. A diferenția sau chiar a opune istoria literaturii față de istoria literară mi se pare o complicație teoretică speculativă, indiferent cui aparține. Istoria literaturii este un caz special de istorie, așa cum sunt istoria artelor plastice, istoria muzicii, istoria arhitecturii, istoria teatrului ca spectacol. Fiecare are un alt domeniu și altă rezolvare, dar noțiunea comună tuturor este aceea de istoricitate. Din punctul meu de vedere una dintre temele esențiale ale unei istorii a literaturii este cum se nasc (în ce împrejurări) și cum se perimează (de ce?) operele literare. Criteriul estetic este el însuși variabil de la o epocă la alta, deci și esteticile care susțin operele se perimează. Această istoricitate trebuie relevată, această narațiune contează într-o istorie a literaturii. Unicitatea unei opere literare sau serialitatea alteia, excepționalitatea sau mediocritatea sunt poveștile relevante din marea narațiune care este istoria literaturii.

AG: În *Literaturile române postbelice* ați scris despre necesitatea multiplicării perspectivelor de studiere a literaturii române, care poate fi privită cel puțin prin patru ocheane: *geografică, istorică, tipologică* și *politică*. Acestea – ocheanele – se pot multiplica, totul depinde de capacitatea de flexibilitate a istoricului literar. În *Cum se scrie istoria literară* ați mai descris câteva direcții de înnoire și tehnici de cercetare care valorifică „instituțiile, ideologiile și culturalul". Aveți o variantă a dumneavoastră de istorie politică a literaturii române (sau o „narațiune" cu „intrigă" dacă e să folosim instrumentarul teoreticianului Paul Veyne la care faceți referință). S-au scris deja mai multe sinteze sau „narațiuni" ale literaturii române, le faceți un inventar, un tablou sinoptic. Pe viitor, după toate probabilitățile, se vor înmulți până la o „o mie și una", cartea dumneavoastră fiind și o provocare/ invitație în acest sens. Oare nu se vor zăpăci consumatorii acestor istorii ale literaturii române? Va mai rămâne ceva ce ar aminti o ierarhie de valori împărtășită de o comunitate, studiată în școală? Se va mai spune – în unanimitate – despre un scriitori că e unul „mare"?

IS: Nu cred că există riscul ca un cititor obișnuit să se încurce în opțiunile axiologice diferite ale mai multor tipuri de istorii literare. Istoriile literaturii sunt pentru profesioniștii domeniului, care cunosc relativitățile de evaluare. Peste fluctuațiile de apreciere, rămâne valabil un canon didactic. Nu sperie niciun cunoscător puerilele contestări, de la origini până în prezent, ale lui Eminescu, Caragiale, Sadoveanu, Rebreanu, Blaga, Arghezi, Marin Preda, Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Nicolae Breban. Știm cum s-au stins entuziasmele conjuncturale pentru scriitori de tip Mihai Beniuc, Zaharia Stancu, Cicerone Theodorescu, Demostene Botez, Laurențiu Fulga și alții, promovați de partidul unic și proslăviți în funcțiile de conducere ale Uniunii Scriitorilor. Puteți să-i notați aici și pe oportuniștii uitați din Basarabia. Vom crede în continuare în marii noștri scriitori, de dincoace sau de dincolo de Prut. În ceea ce mă privește, nu cred că pot fi detronați, ca mari scriitori basarabeni postbelici: Grigore Vieru, Ion Druță, Vladimir Beșleagă, Aureliu Busuioc și alți câți-

va, controversabili, nu mulți. Vârful ierarhiei de valori e întotdeauna ascuțit, nu plat, nu un platou generos, cum cred unii.

AG: De unde ar trebui să-și ia tehnicile de cercetare cei care își propun astăzi să alcătuiască o istorie a literaturii române? Ar trebui să sincronizeze cu inovațiile inter- și transdisciplinare ale timpului nostru apărute în plan național și internațional sau să privească în trecut, să recurgă la valorificarea experienței istoricilor noștri literari sub un alt unghi decât cel estetic?

IS: Tinerii și mai puțin tinerii noștri istorici literari au tehnicile de cercetare înnoite, nu mai gândesc ca noi, nici nu scriu ca optzeciștii (din generația regretatului Mircea Scarlat), șaptezeciștii (din generația lui Al. Dobrescu) sau ca șaizeciștii (din generația lui Eugen Simion și Nicolae Manolescu). Scriu o altfel de istorie a literaturii, o altfel de monografie sau biografie. Eu îi citesc cu mare plăcere și profit intelectual pe Oana Soare, Teodora Dumitru, Ligia și Adrian Tudurachi, Adriana Stan, Bogdan Crețu, Cosmin Borza, Andrei Terian, Mihai Iovănel, Alex. Goldiș, Claudiu Turcuș, Mihai Firică, Andreea și Doris Mironescu, Radu Vancu, George Neagoe și mulți alții. Ce revistă minunată de istorie literară s-ar putea face cu acest nou val al criticii și istoriei literare, cercetători sau universitari ajunși la maturitate și la clarificarea punctelor de vedere. Interdisciplinaritatea și internaționalizarea studiilor culturale se află în locul privilegiat de vizibilitate. Ce trist e că niciunul dintre aceștia nu poate fi regăsit în „România literară" sau în atenția Uniunii Scriitorilor, baricadată într-un conservatorism îmbufnat și păgubos! Din generația anterioară celor pe care i-am menționat s-au afirmat pe deplin Corin Braga, Roxana și Antonio Patraș, Călin Teutișan, Liviu Malița, Daniel Cristea-Enache, nume importante care configurează un tablou radical modificat al cercetărilor de istorie literară. Explorează alte teme, au alte idei, interpretări și valorizări decât noi, cei care mai suntem activi din generația optzecistă (Dan C. Mihăilescu, Nicolae Oprea, Adrian Dinu Rachieru, Al. Cistelecan, Nicolae Bârna, Marian Victor Buciu, Theodor Codreanu, Nicolae Georgescu). Istoria literară a celor dinaintea noastră este mult mai deschisă spre universal prin comparatism, antropologie, ideologie, sociologie, studiul imaginarului.

AG: Îmi permiteți să vă întreb de ce nu vă opriți niciodată prea mult la *O istorie deschisă a literaturii din Basarabia* a lui Mihai Cimpoi? Dacă viața îmi va oferi această ocazie, îi voi adresa întrebarea și doamnei Irina Petraș, deoarece lipsa, în antologia *Istoriile literaturii române,* a vreunui autor și a oricăror referințe la literatura din Basarabia nu m-a bucurat. Departe de mine gândul să vă reamintesc sintagma „a cincea roată la căruță" din articolul dumneavoastră despre

literatura română din Basarabia, dar senzația că literatura din partea stângă a Prutului continuă să fie invizibilă atunci când se discută lucruri fundamentale pe partea dreaptă a Prutului nu mă părăsește.

Sunteți tentat să propuneți alcătuirea unor istorii paralele ale literaturii române din Basarabia sau, totuși, veți fi mai interesat să citiți o istorie care să nu facă diferență geografică?

IS: În secolul al XIX-lea, istoriile literaturii române se scriau pe provincii (Moldova, Muntenia, Transilvania), într-o alăturare geografică de istorii paralele. Până la constituirea statului român unitar, în cele două etape (1859 și 1918), nu exista o literatură română în acceptul totalizant de azi. Era o aspirație de unitate a unor literaturi regionale, chiar dacă existau interferențe. Limba comună, și ea sensibil diferențiată regional, nu era suficientă, deși era o premisă favorabilă pentru circulația și punerea împreună a manuscriselor, a cărților și a valorilor. Într-o anumită perioadă (ocupația austriacă), Bucovina avea o istorie separată de Moldova și Transilvania. E interesant conflictul dintre Aron Pumnul și Timotei Cipariu pentru alcătuirea unui manual (o antologie) de literatură română pentru gimnaziu. „Lepturariul" (cartea de lecturi) lui Aron Pumnul a obținut până la urmă aprobarea cenzurii. Problema e mai complicată și are un istoric, ce poate fi relatat numai prin prisma unei viziuni politice, nu estetice. Cum să integrăm literatura din Basarabia într-o sinteză generală de istorie a literaturii române? Exact cum au procedat Aron Densusianu și alții, până la 1900, sau mai târziu, în interbelic, chiar Giorge Pascu, cu literaturile din Muntenia, Moldova și Transilvania: punându-le în capitole separate. După 1945, chiar dacă nu a trăit cu totul izolat, literatura din Basarabia are o istorie separată de literatura din România: interferențe și sincronizări au existat după 1965 și ele trebuie evidențiate ca atare, dar ca excepții. Într-o istorie totalizantă a literaturii române, literatura din Basarabia din perioada 1945–1991 (poate până azi) trebuie să aibă capitole separate la poezie, proză, teatru, critică sau, mai bine, la cele patru tipuri de literatură pe care le-am evidențiat, pentru că are o evoluție diferită, alt public, alt alfabet, altă cenzură, alte referințe, chiar alte aspirații. Dar literatura din Basarabia trebuie să existe într-o sinteză de istoria literaturii române, chiar dacă prin contribuția altui autor decât cel principal. Cu foarte puține excepții, criticii și istoricii literari din România nu cunosc literatura din Basarabia decât prin protagoniștii ei din 2000 încoace, când scriitorii au circulat mai mult de o parte și alta a Prutului. E întristător de frecvent cinismul că nu există în literatura din Basarabia valori similare, echivalente sau comparabile cu cele din România postbelică. Dacă o privim prin prisma criteriului politic, e izbitor să constatăm că literatura din Basarabia ilustrează același fenomen de raportare la puterea și ideologia unei epoci totalitare ca și literatura din România.

AG: Vă mulțumesc frumos.